

Nägemus ja (ilma)vaade. Jaan Unduski loomingust kantuna

Rein Veidemann

Tallinna Ülikool

Enne vaatamist peab olema nägemine. Vaatamine (vaade) erineb nägemisest suunatuse poolest. Sellele osutab ka *Weltanschauung* 'sks. k. maailmavaade', mida defineeritakse kui „tunnetuslike, väljenduslike ning hinnanguliste eelduste fundamentaalset kogumit, mille abil inimesed ja inimrühmad ümbritsevad asjade olemust ning korrastavad neid“.

Vaatamise dünaamikat iseloomustavad niisugused vaatamise viisid, nagu ülevaade, sissevaade, seestvaade, kõrvalt vaade, lähivaade. Eelduste eelduseks on aga nägemine, mida iseloomustavad fookus, kaug- ja lähinägemine, sõltuvalt nägemisvõimest.

Pertseptsioonina on nägemine avaram, aga ka sügavam vaatamisest. Nägemise üks vorme on nägemus, mis dramaatilisel kombel võib eksisteerida ka ilma nägemisvõimeta.

Unenäod on nägemused. Enamus kujundeist lähtuvad nägemusest, assotsiatsioonidest.

Vaatamine korrastab, nägemused juhatavad, mh ka vaatama (jälgima, vaatlema).

Jaan Undusk alustas nägemuslikult, milleks oli romaan „Kuum“. Kaks tema tööd rabsid kohe algul. Novell „Sina, Tuglas“, tulvil nägemusi, ning „Etüüdid tekstist“, milles on eos hiljem edasi arendatud keele maagiline ja müstiline funktsioneerimine. Maagiline (*resp* kujundirohke) keelekasutus saadab edaspidigi Unduski tekstiuurimusi. Tema teadustööde sisendusjõulisus (olen kasutanud sellega seoses kujundit „turbovõimendi“) tugineb kumulatiivsusel. Üht või teist (avastatud) nähtust ümbritsevad hierarhiseeritult või kontsentriselt selle nähtuse iseloomustused. Unduski meetodi puhul paistabki silma, et on olemas mingi deduktiivne kujundmõte (nägemus), mis omakorda on juba kvintessents uurimisobjekti „endassevõtmise“ protsessist, millele järgneb süvavaatlus. Maailmavaade sisaldab ka nägemusi. Unduski *opus magnum* „Eesti kirjanike ilmavaatest“ algab autori pihtimusega „Asju, mida ma arvan“. Selle keskmes on paratamatu süütunne kui käivitav jõud ning nägemus kahest lõpmatusest, millest avastada saab ainult üht, sest muidu polevat see lõpmatus. Mõistmine on pidevusloome, tõdeb Undusk. See äratundmine juhib ta ilmavaate-uurimusi. See näib olevat aga ka tema enda loomingulise gravitatsiooni kese.